

Teorija etiketiranja u kontekstu socioloških istraživanja nogometnih navijača

---

Šego, Ana-Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:405456>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ana-Marija Šego

**TEORIJA ETIKETIRANJA U KONTEKSTU
SOCIOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA
NOGOMETNIH NAVIJAČA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

ANA-MARIJA ŠEGO

**TEORIJA ETIKETIRANJA U KONTEKSTU
SOCIOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA
NOGOMETNIH NAVIJAČA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv.prof.dr.sc. Benjamin Perasović

Zagreb, 2020.

Zahvala

Napokon je došao red i na mene, da zatvorim još jedno poglavlje u životu. Došla sam do kraja studija, a bez profesora koji su nam davali i prenosili svoje znanje i pomagali kroz studij to ne bi bilo moguće. Hvala svim profesoricama i profesorima sa Fakulteta Hrvatskih Studija.

Hvala mentoru, izv.prof.dr.sc. Benjaminu Perasoviću na ukazanom povjerenju i mentorstvu.

Hvala mojim prijateljicama i prijateljima, koji su ove studentske dane učinili ljepšima, bili rame za plakanje, ekipa za izlaske ali i vjetar u leđa da ne odustanem.

Hvala mojoj braći, bakama i ujacima za svu nesebičnu pomoć, ljubav i poticaj.

Na kraju, najveća zahvala ide mojim roditeljima, osobama koje su mi bile najveći oslonac na ovome putu, ali i kroz cijeli život, gurali me naprijed i učili da nikad ne odustanem od onoga što zacrtam.

Sadržaj

<i>1</i>	<i>UVOD</i>	<i>8</i>
<i>2</i>	<i>TEORIJA ETIKETIRANJA</i>	<i>9</i>
2.1	Diferencijalno ponašanje	10
2.2	Stigmatizacija	11
<i>3</i>	<i>METODOLOGIJA</i>	<i>12</i>
<i>4</i>	<i>NAVIJAČI</i>	<i>20</i>
4.1	Navijanje i huliganizam	21
4.2	Navijačko pleme	21
<i>5</i>	<i>POVIJEST NAVIJAČKIH SKUPINA</i>	<i>25</i>
5.1	Bad Blue Boys (BBB).....	25
5.2	Torcida	26
5.3	Sociološka istraživanja o nogometnim navijačima	27
5.4	Internet portali o navijačima.....	37
<i>6</i>	<i>ZAKLJUČAK</i>	<i>39</i>
<i>7</i>	<i>POPIS LITERATURE</i>	<i>41</i>

SAŽETAK

Navijanje se odvija uz pomoć određenih sredstava/rekvizita ili bez njih s ciljem vlastitog zadovoljstva i/ili zadovoljstva onih za koje navijaju. Oni navijači koji imaju iste objekte navijanja organiziraju se u skupine navijača i formiraju klubove obožavatelja, a sve to u svrhu navijanja, bodrenja pojedinca ili određene skupine. U nogometnom svijetu, posebice navijačkom, događaju se različiti oblici ponašanja od kojih su neki neprihvaćeni u društvu, poput agresivnosti, huliganizma i srodnih obrazaca koje društvo obično naziva devijantnima. Nogomet je u Hrvatskoj ostao dijelom dominantne kulture za razliku od Velike Britanije i njenih klasnih svjetova, iako se u Hrvatskoj i dalje poznaju podjele koje su socijalno uvjetovane. Sukobi navijačkih skupina su jedna od omiljenih tema novinskih listova i portala. Ljude fascinira opasnost direktnog nasilja te pozadina koja stoji iza svega toga. Navijači (koji su samo jednim dijelom aktivni u nasilju, odnosno nasilnim akcijama i praksama) na različite načine odgovaraju na moralnu paniku i represiju. Bez obzira što navijači krše norme i pravila koje je nametnulo društvo, oni imaju vlastite norme koje se tiču navijačkog kodeksa ponašanja.

Ključne riječi: etiketiranje, navijanje, nogometni navijači, moralna panika, kontrakultura, subkultura

ABSTRACT

Cheering takes place with or without the help of certain means / props with the aim of their own satisfaction and / or the satisfaction of those they support. Those fans who support the same cause organize themselves into fan groups and form fan clubs, all for the purpose supporting, rooting for an individual or a particular group. In the football fan world, various forms of behavior occur, some of which are unaccepted in society, such as aggressiveness, hooliganism, and related patterns that society usually calls deviant. Football in Croatia has remained part of the subculture, unlike Great Britain and its class worlds, although in Croatia there are still divisions that are socially conditioned. Clashes between fan groups are one of the favorite news topics. People are fascinated by the danger of direct violence and the background behind it. Fans (who are only partially active in violence, i.e. violent actions and practices) respond to moral panic and repression in various ways. Regardless of the fact that fans violate the norms and rules imposed by society, they have their own norms concerning the fan code of conduct.

Key words: labeling, rooting, football fans, moral panic, counterculture, subculture

1 UVOD

Predmet ovog diplomskog rada je Teorija etiketiranja u kontekstu socioloških istraživanja nogometnih navijača. Kroz ovaj diplomski rad bavit ćemo se pojmovima subkulture, kontrakture, moralne panike kao i pojmovima navijača, teorije etiketiranja te devijacije.

Moralna panika označava situaciju gdje se u nekom društvu na preuveličan način pokušava stvoriti slika kako društvu ili državi prijete smrtna opasnost koja se može riješiti samo radikalnim i represivnim mjerama. Izraz moralna panika je popularizirao Stanley Cohen. (URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Moralna_panika, 6.5.2020.)

Razvitak teorija subkulture možemo pronaći još od čikaške škole. „Skeptička revolucija“ u sociologiji nastaje šezdesetih godina i pojavljuje se „teorija etiketiranja“, nakon što je još od sredine pedesetih godina uspostavljena teorija o „delikventnoj subkulturi“. Šezdesete godine su također obilježene rastom brojnih omladinskih društvenih pokreta a široki spektar koji označava područje od nove ljevice do hipi pokreta autori su najčešće nazivali 'kontrakulturom'. Pojam subkulture u sociologiji označava skup normi, sustava vrijednosti i obrazaca ponašanja po kojima se jedna grupa ljudi razlikuje od kulture šire zajednice kojoj pripadaju.

Kontrakultura u sociološkoj teoriji označava skup aktera, od društvenih pokreta do pojedinaca, koji teže radikalnoj preobrazbi društva i izgradnji drugačijih, alternativnih društvenih institucija. Moralna panika je koncept koji ukazuje na pokušaj dominantne kulture nekog društva da reintegrira vlastite vrijednosti ponovnim povlačenjem granice između moralnog i nemoralnog, prihvatljivog i neprihvatljivog. Dominacija diskursa moralne panike u društvu onemogućuje racionalnu raspravu jer se moralna panika zasniva na pretjerivanju, preuveličavanju, simbolizaciji i drugim elementima stvaranja dojma o nekoj ili nečijoj opasnosti, narodnoj sablazni ili na drugi način neprihvatljivoj pojavi. Izraz moralna panika u literaturi se često dovodi u vezu sa pozadinom pretjerane reakcije policije kao i reakcije medija na ponašanje određenih društvenih skupina, posebno subkultura mladih.

2 TEORIJA ETIKETIRANJA

Etiketiranje je proces u kojem osobe drugim osobama „lijepe etiketu“. U procesu etiketiranja neki ljudi su označeni kao devijantne osobe. Zbog čega? Ljudi iz različitih razloga druge stigmatiziraju, etiketiraju, bilo zbog nečijeg ponašanja, okruženja iz kojeg dolaze ili samoprezentacije tih osoba. Teorija etiketiranja - *labelling theory* u etnometodologiji objašnjava da je ponašanje etiketirano kao devijantno podjednako zbog toga što su pojedinac ili skupina uistinu narušili društvene ili zakonske norme ponašanja kao i zbog toga što drugi ljudi u to vjeruju ili sumnjaju. (Šego, 2018, 7)

Devijantno ponašanje je ono ponašanje koje odstupa od ustaljenih normi nekog društva, neke društvene skupine. Ono se može: pozitivno sankcionirati (nagrađivati), negativno sankcionirati (kažnjavati) ili prihvaćati bez nagrade ili kazne. U devijantnom ponašanju veliku ulogu igra obitelj, obiteljski odnosi pa čak i sredina odakle taj pojedinac dolazi. Kao što Sutherland i Cressey (1939) ukazuju na to da su problematične i devijantne osobe često one koje dolaze iz nižeg socioekonomskog statusa i koje imaju niži stupanj obrazovanja. One su često zanemarivane ili su možda prošle kroz podrugivanje društva, pa su svoju slamku spasa pronašle baš u tom devijantnom ponašanju. „Osnovno oruđe funkcionalne analize je deskriptivni protokol koji bi u što većoj mjeri trebao uključivati:

1. smještanje sudionika u obrazac društvene strukture - diferencijalna participacija;
2. uzimanje u obzir alternativnih oblika ponašanja koji su isključeni isticanjem opaženog obrasca (odnosno obraćanje pažnje ne samo na ono što se pojavilo, već i na ono što je zanemareno zaslugom postojećeg obrasca);
3. emotivna i kognitivna značenja koja obrascu pripisuju njegovi sudionici;
4. razlika između motivacije za sudjelovanje u obrascu i objektivnog ponašanja uključenog u obrazac;
5. pravilnosti ponašanja, koje članovi ne priznaju, ali koje je bez obzira na to povezano sa centralnim obrascem ponašanja.“

„Proces učenja“ koji vodi u devijaciju podrazumijeva da pojedinac mora ovladati određenim tehnikama važnim za devijantnu aktivnost, ali i da mora usvojiti motive, stavove i racionalizacije kojima opravdava vlastito kršenje društvenih normi. (Sutherland, Cressey, 1939, prema Šego, 2018,8)

2.1 Diferencijalno ponašanje

Teorija diferenciranih asocijacija se ne pita odakle nastaje devijantno ponašanje, niti odakle dolaze definicije koje odobravaju devijantno ponašanje. Ne pitaju se kako će to kasnije biti naglašeno pod interakcionističkom sociološkom perspektivom, nego zašto se određeni tipovi ili načini ponašanja u nekom određenom društvenom kontekstu smatraju i proglašavaju devijantnim. Diferencijalne asocijacije su ostale negdje na pola puta u procesu normalnog shvaćanja devijantnosti; one su od važnosti socijalnog učenja u primarnim grupama kao što su „škvadra“, „ekipa“, „klapa“ ili vršnjačke skupine i subkulture. Pfohl navodi da su diferencijalne asocijacije normalizirale naše shvaćanje devijantnosti. (Šego, 2018, 8)

U radovima Franka Tannenbauma i Edvina Lemert preuzet je Tannenbaumov termin, oznaka *tagging* što je uzeo kao simbol za interakcijski ritual kojim se „označava“ devijant. S obzirom na koncepte razlikujemo primarne i sekundarne devijacije i „drame“ etiketiranja. „Društvene grupe stvaraju devijantnost proizvodnjom pravila čije kršenje čini devijaciju, primjenjujući ta pravila na pojedine ljude etiketirajući ih kao autsajdere. S ove točke gledišta, devijacija nije kvaliteta čina pojedine osobe, već prije posljedica primjene pravila i sankcija na „prekršitelja“.

Devijant je onaj na kome je ta etiketa uspješno primijenjena; devijantno ponašanje je ponašanje koje ljudi takvim označuju.“ Do preokreta dolazi u onom trenutku kada pojedinca javno etiketiraju kao devijanta, u tom trenutku se mijenja njegova interakcija s drugima i predodžba o sebi samome. Devijantna osoba teško nailazi na razumijevanje okoline, i podložna je pritisku, te tada slamku spasa nalazi u sebi sličnim osobama, te se u konačnici priključuju nekim devijantnim grupama. (Šego, 2018, 8)

2.2 Stigmatizacija

Goffman u svojem djelu „Stigma“ (1963) govori o društvenim odnosima, objašnjava značenje stigme te potkrepljuje primjerima. Grci su se koristili terminom *stigma* koji je označavao tjelesne oznake na osobama, koje su isticale ono nešto loše ili neobično po pitanju moralnog statusa te osobe. Danas se ovaj termin koristi u prvobitnom, doslovnom smislu, ali se odnosi više na samu osramoćenost nego na fizički pokazatelj te osramoćenosti. Društvo određuje i pravi neka pravila ili grupe karakteristika koje se smatraju za „normalne“ i uobičajene. Postoje neki društveni okviri koje određuju društvo.

Po Goffmanu se mogu izdvojiti tri različita tipa stigme. „Prvi je tjelesna unakaženost- razne deformacije tijela. Zatim postoji slabost karaktera koja se izražava kao slaba volja, dominantne ili neprirodne strasti, sumnjiva ili kruta vjerovanja, nepoštenje, što je sve izvedeno iz zabilježenih slučajeva, na primjer mentalnog poremećaja, pritvora, pokušaja samoubojstva i radikalnog političkog ponašanja. Konačno, postoji plemenska stigma, nacionalna i vjerska, koja predstavlja takvu vrstu stigme koja se prenosi s koljenja na koljeno i jednako zahvaća sve članove obitelji.“ (Šego, 2018, 5)

Ponekad smo mi ti koji stvaramo teoriju stigme, nekad nesvjesno, a nekad iz neprijateljskih razloga. Na čovjekovo (ne) ponašanje veliki utjecaj ima okolina u kojoj se nalazi, bilo da tu živi, radi ili odrasta. Osobe se počinju devijantno ponašati ako ih društvo „etiketira“ kao takve. Društvo pojedince etiketira kao ovakve ili onakve na osnovu neke radnje koju su počinili, ili možda iz društva, odnosno obitelji iz koje dolaze. (Šego, 2018, 5)

3 METODOLOGIJA

Metoda

Istraživanje se provodi u sklopu kvalitativne metodologije metodom polustrukturiranog intervjua. Polustrukturirani intervjui nam dopušta manja odstupanja od postavljenih pitanja. Kod polustrukturiranog intervjua teme su unaprijed određene, a redoslijed i forma pitanja prepušta se istraživaču i osjetljivosti za sam tijek razgovora.

Metoda pitanja je fenomenologijska, ima dublje značenje za individuu i grupu. Uzorak našeg istraživanja je namjerni uzorak. Namjerni uzorak koristimo da bismo dobili točno određene podatke od točno određene, ciljane skupine ispitanika koji su potrebni u svrhu našeg istraživanja. Podaci koje dobijemo bit će anonimni (sva imena i druge odrednice koje mogu upućivati na otkrivanje identiteta ispitanika) te će se dobiveni podaci koristiti isključivo u svrhu pisanja diplomskog rada. Svi podaci čuvat će se na računalu autorice. Istraživačka pitanja bila su podijeljena u 3 skupine gdje smo ispitali:

1. iskustvo
2. povijest i (auto)biografija pripadanja i navijanja
3. značenje koje ispitanici pridaju vlastitom djelovanju i iskustvu

U dijelu pitanja o iskustvu pitali smo sudionike kada su prvi put otišli na neku utakmicu, koliko dugo odlaze na utakmice te imaju li najdraži klub za koji navijaju i koji prate. Kroz pitanja o povijesti navijanja saznali smo, primjerice, da većina njih odlazi s prijateljima na utakmice, a također i s kim se druže za vrijeme i poslije utakmica. S obzirom na značenje navijanja te navijačkog života i odlazaka na utakmice za sudionike, u prilici smo saznati koliko su sudionicima zapravo važni odlasci na utakmice, što to znači za vlastito (ne)zadovoljstvo u životu, koliko se cijeli proces može nazvati hobbijem ili stilom života, što o tome misle ljudi iz najbliže okoline sudionika, poput obitelji, ili pak onih iz šire okoline.

S obzirom na kodiranje transkribiranih intervjua, među desetak ključnih kodova spadaju: odlasci na utakmice, društvo za utakmice, navijanje, navijački život, stil života, navijački sukobi, huliganizam i percepcija pojma huligan u društvu.

Iskustvo: Postavljena su pitanja koliko dugo je osoba navijač, na kakve utakmice odlaze te kada su prvi put otišli na neku utakmicu kao i koliko često odlaze na utakmice

I1: *Pa odlazim i na domaće utakmice i na gostovanja. Prvi put na utakmicu sam otišao možda s nekih 5 6 godina. Da bila je to utakmica lokalnog kluba. Najdraži klub mi je Dinamo Zagreb. Rekao bih svaki drugi vikend.*

I3: *Od malih nogu nogometni navijač, a posebno navijač kluba za kojeg navijam od 2009 godine i derbija Hajduk Dinamo na Poljudu. Za vrime srednje škole bi godišnje otiša na nekoliko gostovanja, a na Poljudu san ima kupljenu pretplatu za sve do sve utakmice. S vremenom zbog obveza san prista ic na gostovanja dok godišnje na domaće utakmice odem pet šest puta. Prva utakmica na koju san otiša bila je Hajduk Stoke City pretkolo Europske Lige.*

I4: *Kad ima vremena ide se gledat nogomet, bio to lokalni klub ili neki drugi! Ovisi o mogućnostima i domaće i gostujuće. Prvi put je to bio lokalni klub, ako se dobro sjećam u predškolskoj dobi. A najdraži klub je splitski Hajduk! Na utakmice se ide kad god se može, kako to obaveze dopuštaju. Neovisno o kakvoj utakmici se radi.*

I6: *Koliko dugo sam navijač, pa rekao bih da navijam za Dinamo otkako znam za sebe, znači od svoje neke pete, šeste godine. Mislim da sam na prvu utakmicu otišao sa možda 8 ili 9 godina. Sjećam se da je Dinamo igrao sa Varaždinom na Maksimiru i to me tata odveo na Zapad. Mislim da smo pobijedili 2 : 0 ako se ne varam. Na 90% utakmica koje sam bio su domaće utakmice, a s obzirom da cijeli život i treniram nogomet, odlazio bi i na lokalne utakmice, ali mislim da ipak ne tako često kao na Dinamove, te naravno navijam naravno za Dinamo.*

Iz odgovora ispitanika vidimo da dosta često ili su dosta često odlazili na utakmice, ovisno o obvezama koje imaju. Većina ispitanika je krenula s odlascima na lokalne utakmice, pa onda na utakmice najdražeg kluba, odnosno kluba za koji navijaju.

Povijest: Pitanja o povijesti navijanja bila su podijeljena u 2 dijela. Pitali smo tko čini društvo za odlaske na utakmice te za druženja izvan stadiona, kao i imaju li partnera/partnericu i koji su njihovi stavovi prema navijačkom načinu života. Drugi dio pitanja bio je o tome kako uspijevaju uklopiti navijački način života u svakodnevni život, navijačkim sukobima, te o njihovom mišljenju o tome.

I1: Društvo je uvijek raznoliko, ovisi o kojoj se utakmici radi. Većinom su to već stariji poznanici, ali ima i ljudi koji se upoznaju na utakmicama i postanu dobri prijatelji jer nogomet sad kad o njemu pričamo povezuje ljude! Pa većinom s istom ekipom, neki navijaju neki ne, čak ima članova društva koji imaju drugi klub za koji navijaju. Ali van stadiona bar u našem slučaju je druženje sasvim normalno. Prije stadiona se popije koje pivo i razgovara se o nogometu i mogućem ishodu utakmice. A na stadionu se ne razgovara nego se navija! Šta me je privuklo, pa jednostavno ljubav prema klubu i nogometu, jer imaš osjećaj da svojim navijanjem možeš pomoći ekipi na terenu!

I2: Na utakmice ponekad odlazim sa obitelji ili prijateljima s faksa ili ljudima iz mista. Dok san prije više iša sa ljudima koje san upozna na utakmicama. Družim se sa prijateljima i poznanicima koje slučajno sritnen ispred stadiona. Družimo se u nekoliko kafića uglavnom uvik u istim kafićima priče su nam vezane uz utakmicu Hajduk ali dotaknemo se i ostalih tema. Utakmice su nam prilika da se družimo i vidimo nakon dugo vremena tako da nogomet nije jedina tema. Od malih nogu gajim ljubav prema nogometu, a u osnovnoj školi i zanimanje za navijanje i tribinu.

I3: na utakmice uglavnom idem u društvu. na početku sam išao sa tatom, onda kako je on prestao ići na stadion, krenuo sam sa prijateljem sa kojim sam trenirao i sa kojim sam i dan danas u super odnosima, a u zadnje vrijeme idem sa curinim tatom. Druženje na stadionu uglavnom izgleda tako da se gleda utakmica i komentiraju neke situacije, popije piva i odmori od svih briga. Ljubav prema klubu iz mog grada koju mi je prenio moj tata je utjecala na to da i ja krenem na stadion i postanem navijač. radim i studiram i naravno da imam vremena uklopiti 3 sata za otići na utakmicu podružiti se i provešeli u danu za utakmicu. nisam nikada sudjelovao u navijačkim sukobima, a da se nađem blizu nekakvog sukoba, pokušao bih ga izbjeći, ali ako vidim da postoji opasnost da nastrada netko moj, sigurno ne bih mirno gledao sa strane. Navijački život za mene nije najvažnija stvar u životu, ali svakako volim pogledati nogometne utakmice općenito jer me opuštaju, a pogotovo kluba za koji navijam, bilo ispred tv ekrana ili na stadionu.

I4: Izvan stadiona se družim sa svojim prijateljima koji su također iz mog rodnog mjesta a studiraju u Zagrebu. Uglavnom su to isti ljudi s kojima najčešće idem na utakmice. Naša druženja na stadionu su obična normalna druženja. Dođemo pogledati utakmicu, komentiramo igru te poteze igrača kao i trenera te bodrimo klub koji volimo. Što se tiče vremena izvan stadiona, družimo se na svakodnevnoj razini, idemo na različita mjesta kao

što su kafići, restorani, tržni centri i kina. Razgovaramo o novostima vezanima za sport, film, glazbu, kuhanje, automobili itd. Kao što sam i ranije spomenuo, budući da su moji djedovi bili obojica fanovi Dinama na neki način su to također prenijeli na mene i mog brata.

I5: Uvijek sam imao svoju ekipu za odlazak na utakmice 7 ljudi. Odlazim sam na utakmice malih lokalnih klubova jer nogomet je sve. Moje društvo za utakmice su dečki s kojima sam od malih nogu. Upoznali smo se na ulici kao petogodišnjaci i od tada trajemo svaki dan. Izvan stadiona se družim s istim ljudima kao i na stadionu, naša druženja na stadionu izgledaju tako da 90 minuta se isključimo iz vanjskoga svijeta zaboravimo na sve probleme izvan stadiona fokus je samo na pobjedu kluba. Izvan stadiona se družimo svaki dan kave uvečer su izlasci ne svakim danom radi posla ali tjedno 4 puta. I da počeli smo se baviti ribolovom popravljamo živce haha.

Zašto sam izabrao put navijača? Jedan jedini razlog nisam želio biti kao svi ostali vidjeli smo se u tome i tamo smo jedino mogli potrošiti višak energije i biti ono sto jesmo bez ikakvih prevelikih gluma.

Kroz razgovor s ispitanicima u dijelu pitanja o tome tko čini njihovo društvo za odlaske na utakmice vidimo kako su to ustaljene ekipe, obitelj ili prijatelji. Kroz odlaske na utakmice upoznaju se s novim ljudima s kojima se nastavlja druženje i nakon utakmica. Uz razgovor o nogometu pričaju i o drugim stvarima koje nisu vezane za nogomet.

2 dio.

I1: Radim, I postalo je malo teže kombinirat slobodno da se pogledaju utakmice, ali naravno gledaš uvijek da nešto iskombiniraš i odeš. U mom slučaju puno nastojim pogledat europskih utakmica po Europi ne bitno koji je klub, poznatije kao Groundhopping, što više mjesta i što više utakmica, tako me put odveo u Buenos Aires da pogledam utakmice s najboljim navijanlima na svijetu! Nikad se nisam potukao jer nisam onaj koji traži tuču, jer poznato je što tražiš to i dobiješ. Da imam partnericu, i imam sreće da razumije nogomet. I podržava me na tom putu. Nismo se upoznali na tim navedenim mjestima

I2: Radim i zato nemam toliko vremena koliko prije kao učenik i student ali se trudim sto više vremena imati za navijanje i odlaske na utakmice. Znalo je doć do sukoba, ali ovisno o situaciji, ja sam osoba koja ne voli nasilje naročito u masi. U nekim granicama to

poštujem. Bilo je sitnijih sukoba i problema s navijačima rivalskih klubova ali pošto za sebe ne mogu reci da sam Ultras i da sam ikad bio Ultras nemam neke velike sukobe i tuče iza sebe. Imam partnericu koja me podržava, ali ponekad ne razumi sve oko navijanja. Navijački život mi je bitan kao i navijanje, ali ne i najvažnije rekao bih.

I3: Trenutno studiram i istovremeno radim. Ponekad imam vremena uklopiti navijanje i odlaske na utakmice u svoj svakodnevni život a ponekad nemam, ovisi od situacije do situacije. Nisam se nikada potukao na stadionu niti sam ikada došao u sukob s nekim na stadionu. Mislim za sebe da sam osoba koja bi mirno stajala i proučavala tuču. O navijačkim sukobima mislim da je to sasvim nepotrebno i neopravdano, žao mi je ljudi i male djece koji se nađu u tom okruženju te ljudi kojima se na taj način napravi materijalna šteta u vidu razbijanja kafića, izloga itd. Imam partnericu. Ona nema nikakvih primjedbi na moj način navijanja kao takav i nismo se upoznali na nekom navijačkom skupu ili utakmici.

I4: Da radim, pa gledajte uvijek se nađe način i balans između posla i utakmica. Da potukao sam se na stadionu par puta, kratka tučnjavica s policijom ništa strasno. Nisam osoba koja mirno stoji i promatra dok mu frendovi gube glavu. Nisam došao u kazalište (smijeh). Navijački sukobi su dio nogometa bili su i bit će, sve je to dio sporta. Nemam i nisam imao takvu partnericu. Bit će bitno da razumije.

I5: Radim. S malo truda odlasci na utakmice se mogu uklopiti u svakodnevni život. Bilo je situacija u kojima sam sudjelovao u takvim situacijama na stadionu i van njega. Ovisi o kakvoj se situaciji radi. O navijačkim sukobima mislim da je to subkulturna pojava koju treba prihvatiti kao takvu.

U drugom dijelu pitanja, razgovarala sam sa sudionicima rade li ili studiraju, te kako su uklopili navijački život kroz obveze koje imaju. Većina ispitanika radi, dok neki i rade i studiraju. S obzirom da rade, smanjeni su odlasci na utakmice, ali i dalje idu kada god imaju vremena, te i dalje pokušavaju uklopiti odlaske na utakmice kada god je to moguće. Uglavnom izbjegavaju navijačke sukobe, ali smatraju da je to dio navijačkog života.

Značenje: kroz pitanja o značenju navijačkog života saznali smo što sa njih predstavlja navijanje, hobi ili stil života, čuvaju li stare ulaznice ili neke sitnice sa utakmica

I1: Dosta je bitan. Zbog osjećaja pripadnosti klubu kao i samoj grupi i prijateljima. Navijači su možda i najiskrenija skupina u društvu. Osjećam se zadovoljno kad odlazim na

utakmice. Utjecao sam na druge kao i same prijatelje da aktivnije sudjeluju u odlasku na utakmice i na mlađe generacije da se priključe našoj priči. Obitelj neke stvari shvaća i prihvaća neke ne ali smatram to normalnim. Društvo koje nije zainteresirano za navijački život često to smatra pogrešnim i čudnim. Često puta sam bio neshvaćen zbog toga. Odlaske na utakmice smatram stilom života. Mislim da nikako nije prolazno posto sam naveo gore da to smatram stilom života. Pošto sam navijač već dugo vremena takve razlike nikad nije ni bilo. Kao i svaki navijač simboli i znakovlje imaju velik značaj u mom životu. Sa svakog odlaska na utakmicu sačuvam ulaznicu kao uspomenu. Možda bih izdvojio utakmicu Dinamo-Rijeka 2014g kada sam i upoznao velik broj ljudi koji su mi narednom vremenu postali prijatelji rekao bih za čitav život.

I2: Navijački život je sastavni dio mog života i teško mi je zamisliti život bez navijanja za voljeni klub. Zašto? Pa identitet i kultura u kojoj san odrasta je nezamisliva bez nogometa i kluba za koji navijam. Uz voljeni klub si od rođenja tu su prvi dresovi najdraži igrači poslije je to opet nešto više kad sam počneš odlaziti na utakmice naročito na navijačke tribine gdje doživiš iskustvo za cili život i izvučeš neke pouke ne vezane samo uz nogomet. Mlade iz mista bi potica da počnu navijati i ići na utakmice, ali ne i da postanu članovi navijačkih skupina pošto i sam nisan član nikakve navijačke skupine. Članovi moje obitelji su također veliki navijači kluba za kojeg i ja navijam i otac je osoba s kojom sam prvi put iša na nogometnu utakmicu. Društvo često ima krive stavove kao i uvijek jer pričaju o nečemu čega nikad nisu bilo dio. Vrlo često sam bivao neshvaćen jer sam navijač od strane društva. Odlasci na utakmice nisu hobi, ali su stil života ili dio mene kao osobe sigurno i za mene to nije prolazno. Veliki značaj pridajem navijačkim znakovima i simbolima, čuvam ulaznice sa svake utakmice na koju oden, također i majicu sa prve utakmice na koju san otišao, nekoliko dresova koje san kao poklon dobio od igrača Hajduka i šal koji nosim na svaku utakmicu. Poseban trenutak u mom navijačkom životu je utakmica Hajduk Dinamo i pobjeda od dva nula golovima Marija Pašalića . Utakmicu san gleda sa ocen i prvin rođakom na Poljudu sa tribine Istok. Nezaboravna atmosfera i pobjeda nad najvećim rivalom.

I4: Navijački život mi je važan ali ne toliko da sam usredotočen samo na navijanje i utakmice, treba imat prioritete u životu. Imate svakakvih pojedinačnih slučajeva. Jer živim svoj normalan život i vikendom ako sam na utakmici tu sam neki drugi ja, tada postoji samo nogomet. Ne trebate puno nekoga nagovarati da ide na utakmice jer ako neko nešto

voli on će ići po to. Obitelj nije baš s tim skroz zadovoljna jer nekad se tu proteže veliki put i zbog generaliziranja javnosti i medija o navijačima uvijek ima neka doza roditeljskog straha za svoje dijete. Naravno da sam bio neshvaćen od društva koje ne razumije taj svijet ili imaju totalno drugu sliku navijača. Jer ljudi misle ako idete navijati da ste automatski i hooligan! Stil života ili hobi ovisi od samog navijača. Kod ultrasa je to definitivno stil života a hobi je kad vam ništa ne znači hoćete otići na utakmicu ili ne! Sigurno je i to prolazno kao i sve u životu! Moj život se osobno ništa puno ne razlikuje sada i prije, uvijek radiš ono što te veseli u životu. Znakovlje i simbolika klubova su zbog nekog razloga tu gdje jesu i to treba poštovati! Ulaznice i rekvizite gledam sačuvati da se nekada mogu prisjetiti svojih doživljaja. Svaka utakmica je priča za sebe! Kao što rekoh prošao sam par kontinenata i razno raznih utakmica klupskih i nacionalnih, ali evo u novije vrijeme poseban trenutak je bila utakmica u Buenos Airesu koja je odlučivala o tamošnjem prvaku. U uzavreloj atmosferi koju možete samo doživjeti na stadionu u Boce Juniorsa. Za mene je to bio vrhunac pravog iskrenog navijanja za svoj klub!

I3: Osjećam zadovoljstvo prije velikih i važnih utakmica. volim kada cijeli grad živi za neku utakmicu i cijeli dan se isčekuje njen početak. nastojim potaknuti neke prijatelje ili curinog brata da krenu češće na utakmice. Smatram da nitko ne može ostati ravnodušan na euforiju koja se osjeća prije neke važne utakmice ispred i na stadionu. Često moja cura zna komentirati kada idem na utakmicu ajme opet ta glupa utakmica, kad će više to prestat. uživam u razmjenjivanju stavova sa drugim navijačkim skupinama, razgovoru o problemima i mogućim rješenjima problema. smatram da su odlasci na utakmice stil života. za mene to nije prolazno i volio bih da jednoga dana mogu sa svojom djecom ići na utakmicu i prenijeti to na njih. Volim vidjeti navijačke simbole i grbove kako na stadionu tako i van njega, na ulicama, grafite, kako u svom gradu tako i u ostalim gradovima gdje se nalaze klubovi rivali. smatram da je nogomet postao dio života svih ljudi i da utječe direktno ili indirektno na život svih ljudi, barem u hrvatskoj te smatram da obilježja klubova po gradovima imaju veliko značenje. Čuvam stare ulaznice i stare dresove za uspomenu. A poseban trenutak bio je onaj gdje se Luka Modrić opraštao od Maksimira.

I5: Ja volim pratiti utakmice Dinama i ići na stadion kada sam u mogućnosti međutim ta stvar mi nije glavni prioritet. Osjećam zadovoljstvo dok idem na utakmice. Nisam utjecao na druge da postanu članom neke navijačke skupine ali jesam da češće odlaze na utakmice. Moja obitelj nema neko specifično mišljenje o tom, za njih je to normalno. Moje

društvo također misli da je to normalno. Mislim da jesam ponekad neshvaćen iz razloga što moja obitelj i prijatelji znaju nekad reći da im je čudno koliko se nerviram kad moj klub igra loše. Odlaske na utakmice smatram kao hobi. Ne gledam na to kao prolazno nego se nadam da ću i ja svoju djecu jednog dana učiti da vole taj klub i da vole ići na njegove utakmice. Ne razlikuje se život sada i prije kada nisam bio navijač. Što se tiče navijačkih znakova i simbola, ne pridajem ih neki značaj izuzev navijačkih pjesama koje volim često poslušati. Da, čuvam dosta starih ulaznica s utakmica na kojima sam bio te ja i brat imamo kolekciju dresova koje skupljamo. Neki poseban trenutak koji mogu izdvojiti je primjerice utakmica u grupnoj fazi Lige prvaka protiv Arsenala u rujnu 2015. godine kada je Dinamo pobijedio Arsenal 2:1.

I6: Navijački život mi je važan, tu sam proveo svoje najljepše godine života, bez njega nikada ne bih proputovao vjerojatno pola Europe, tamo samo upoznao puno ljudi, otkrio razne stvari koje su me fascinirale, biti dio navijačkog života vam je privilegija ! Osjećam li zadovoljstvo kada odlazim na utakmicu? Pa to je najljepši osjećaj na svijetu tada vas ništa drugo ne zanima osim 90 minuta kluba i da pobjedi. Ne shvaćen sam i dan danas, mnogi misle da smo propalice i zgubidani, ali dosta ljudi u mome društvu su obiteljski ljudi s karijerama. A bit će prolazno jednog dana kada budem imao dijete tada prestajem s svakim aktivnostima. Značaj znakovima navijačkim ogroman sam sakupljač naljepnica majica svih rekvizita iz navijačkog života. Čuvam svaku ulaznicu od svoje 15 godine i ne dam ih nikome ! Poseban trenutak u mome navijačkome životu ? Naravno posebni trenutci su mi svaki kada Dinamo dobije Hajduka na Poljudu.

S obzirom na naše pitanje o važnosti navijačkog života i značenjima pojedinih predmeta poput ulaznica za utakmice, dresova, šalova i drugih stvari vezanih uz navijački nogometni svijet, možemo zaključiti kako većina naših ispitanika čuva stare ulaznice ili dresove, te navijački život smatraju stilom života, a ne hobijem. Također neki ispitanici vole navijačke pjesme, grafite te skupljaju naljepnice i ostale rekvizite iz navijačkog života.

4 NAVIJAČI

Navijači su osobe koje svojim navijanjem, skupnim ili posebnim bodre, ohrabruju pojedinca ili skupinu ljudi u izvođenju određene psihofizičke aktivnosti. Navijači se mogu podijeliti u tri skupine: gledatelje, članove skupine i navijačku jezgru. Gledatelji koji idu na utakmice gledati nogomet, netko drugi pripada navijačkoj skupini, ali isto tako nije član jezgre koja sve radi, a jezgra je najvažnija. Dražen Lalić, sociolog i nekadašnji član jezgre Torcide navodi kako mu je u životu mnogo koristilo to što je bio navijač.

„Ono što obilježava prave navijače je zanimljiva i uzbudljiva mladost, oni su kao Tom Sawyer, njima se svašta događa, oni putuju, druže se, stječu neprocjeniva iskustva i prijateljstva. S te strane navijači su u prednosti pred svojim drugim vršnjacima koji se često osjećaju usamljeno i dosadno. Navijačima nije dosadno i nisu usamljeni. Oni nisu nikakvi bauci, slični su drugim mladima u one dane kad se ne odigravaju utakmice i ne možete ih razlikovati i tako jasno uočiti.“ (URL: <https://www.media.ba/bs/pravda-i-sigurnost/dosje-navijaci>, 24.04.2020.)

U tekstu “*Dosje*” pojavljuje se podnaslov “*Navijanje je život*” gdje se opisuje navijanje i da onaj tko nije navijač će teško razumjeti ljubav koju navijači gaje prema svojem klubu, da imaju zanesenost i euforiju, strast i ponos, spremnost praćenja kluba u dobru i zlu pa čak i u sukobima.

Navijanje se odvija uz pomoć određenih sredstava/rekvizita ili bez njih s ciljem vlastitog zadovoljstva i/ili zadovoljstva onih za koje navijaju. Oni navijači koji imaju iste objekte navijanja organiziraju se u skupine navijača i formiraju klubove obožavatelja, a sve to u svrhu navijanja, bodrenja pojedinca ili određene skupine.

Razlikujemo više načina navijanja koje ovisi o bontonu događaja na kojem se navija. To su navijanje pljeskom, dlanovima ili pomagalima da pljesak bude jači; navijanje glasom, odnosno raznim povcima, parolama ili pjesmama koje se posebno osmišljavaju za navijanje; navijanje navijačkim rekvizitima kao što su udaraljke, glazbala, bubnjevi, razni transparenti. Svrhu navijanja potiče sam objekt navijanja svojom izvedbom i ponašanjem pa se tako navija zato što se tako podržava i moralno ojačava sam čin navijanja; zato što se tako izražava naklonost i vjernost navijanju; zato što se tako želi obeshrabriti protivnika i da bi se družili s osobama koje imaju isto uvjerenje kao i mi po navijanju.

4.1 Navijanje i huliganizam

Navijački klubovi osim emocija ulažu i velike napore i novac kako bi stvorile i održale svoj image. U nogometnom svijetu, posebice navijačkom, događaju se različiti oblici ponašanja od kojih su neki neprihvaćeni u društvu, kao što su agresivnost, devijantnost te huliganizam.

Velika sportska događanja poput utakmica okupljaju mnogo ljudi i tu može doći do nereda ili sukoba. Navijači zajednički prave transparente, koreografije, pišu i skladaju himne te druge navijačke pjesme. U tekstu „Dosje-Navijači“ autorica Dijana Andrić objašnjava kako se postaje navijačem, nije dovoljno samo staviti šal, obući dres i reći ja sam navijač. Postoje i neka inicijacijska pravila koja se moraju proći da bi ušao u samu jezgru navijanja. Ali nije nužno da bi navijač morao biti hooligan i tući se, može biti i dobar u crtanju pa će biti dobar za izradu transparenta jer snaga nije uvijek uvjet za ulazak u jezgru. Da bi bio navijač moraš biti maltretiran od policije, ići na gostovanja, biti gladan i žedan te bez obzira na sve ne napuštati ekipu, jer izgleda lagano a nije, pa su tako i mnogi odustali. (URL: <https://www.media.ba/bs/pravda-i-sigurnost/dosje-navijaci>, 24.04.2020)

Huliganizam se u današnje vrijeme upotrebljava za razne vrste nasilja koje ne čine isključivo navijači. Anić ga u svom rječniku opisuje kao vandalizam ili nasilništvo, ali se taj termin u svijesti naše javnosti veže isključivo uz navijače bez obzira u kojem smislu bio upotrijebljen. Etiketa huligana potječe iz Engleske gdje se počela rabiti 1920-ih godina. Nastaje od irske imigrantske obitelji koja je u 19. stoljeću terorizirala East End u Londonu. Naziv Hooligan ili Houlihan time ulazi u povijest.

4.2 Navijačko pleme

Perasović (2001) u svojoj knjizi “*Urbana plemena*” u poglavlju “*Navijačko pleme*” navodi da je jedna od prvih uloga sociologije bila razobličavanje popularnog diskursa kojeg su stvarali različiti sportski, politički akteri, mediji i poduzetnici o tome da je huliganizam bolesna izraslina na tijelu društva i sporta koju se može odstraniti. Kaže da je nemoguće odvojiti problem navijačkog nasilja od niza aspekata konteksta u kojem se javlja, od jezika sportskih medija koji su prepuni militarističkim terminima pa sve do izvansportskih aspekata socijalizacije. Tu dolazi do osnove za prepoznavanje moralne panike na sličan način kao u Velikoj Britaniji i tamošnjim medijima.

Sociologija sporta kod nas, polovicom osamdesetih godina, nije omogućavala spoznaju specifičnih interakcija usko profiliranog dijela navijača sa širim svijetom subkulture mladih pa se stvara (nameće) određena perspektiva i pristup nogometnim navijačima kao specifičnoj subkulturi. Navijači počinju izgrađivati sami svoj subkulturni stil, stvara se navijački jezik i svijet, postaju posebna subkultura, ali treba naglasiti i preuzimanja mnogih elemenata koji su inače bili karakteristični za rockerske i srodne subkulturne identitete.

Perasović (2001) nabraja ključne elemente rockerskih subkulturnih stilova čije se preuzimanje odvija na više razina: svijest o pripadnosti, pisanje grafita auto-lak sprejom, uporaba engleskog jezika, eksperimentiranje s drogom, prisvajanje određenih odjevnih predmeta, tipovi frizura, naušnice u uhu (najprepoznatljiviji simbol navijačkog identiteta iz tog perioda je “*spitka*” spitfire jakna), osim kapa, šalova i dresova. Također su preuzeli ples na stadionu te dolazak navijača s vlastitim obilježjima na ritual rock - subkulture i dijeljenje iste scene na koncertima ili u klubovima, parkovima, kafićima.

Iako na rock sceni postoji mogućnost stvaranja bendova koji imaju svoje vlastito ime, osim općeg određenja “*pankeri*” ili “*metalci*” ne postoje specifična imena neformalnih grupa mladih. Navijači su svojim grupama dali imena, najčešće je postojalo samo ime grupe (poput Torcida ili BBB) i njena teritorijalna određenja, u Zagrebu recimo BBB Travno, BBB Utrine ili u Splitu Torcida Mertojak, Torcida Kman i slično. U Zagrebu na početku subkulturalizacije nastaje i niz zasebnih grupa s imenima poput “*Blue Lions*”, “*New Blue Generation*”, “*Blue Madness*”. U Splitu je taj proces započeo još krajem sedamdesetih, kada je prije obnove javne upotrebe pojma 'Torcida' postojala grupa 'Nesvrstani', a to ime je obnovljeno u razdoblju kraja devedesetih i početka dvijetisućitih kada u Splitu među pripadnicima Torcide nastaje niz samostalnih grupa koje nisu više naglašeno teritorijalno utemeljene, poput Fjube, Bili lancuni, Žuti mravi, Nesvrstani, Splitska dica, Klošari, Šurikeni i mnogi drugi.

Navijači su osamdesetih godina preuzimali elemente iz popularne kulture i subkulture okupljene oko glazbe, primjerice iz reggae glazbe nije uzet samo motiv upotrebe marihuane kao svete biljke, nego je na stadion donesena i rastafarijanska trobojnica. Navijači su, poput onih u Splitu krajem sedamdesetih, krišom uzimali ploče Pink Floyd i željeli su čuti snimljene navijače Liverpoola i Evertona umiksane u sklopu pjesme “*Fearless*”. Koristili su glazbu u posredovanju životnog stila specifične nogometno

huliganske apropijacije. Također se razvijaju novi dizajni šalova i zastava. Navijači zastavama Baskije i Katalonije u Splitu osamdesetih godina izražavaju politički angažman i svoju sklonost nepriznatim etničkim skupinama. Upotrebom različitih elemenata i obrazaca iz tradicije glazbe, stvaranjem vlastitih rituala, slenga, imagea navijači su se udaljili od roditeljske i dominantne kulture. (Perasović, 2001, 286)

Nogomet je u Hrvatskoj ostao dijelom dominantne kulture za razliku od Velike Britanije i njenih klasnih svjetova, iako se u Hrvatskoj i dalje poznaju podjele koje su socijalno uvjetovane (Zapad i Istok starih stadiona). Temeljna tri područja koja su obilježila dominantnu kulturu u svijetu nogometa su kompeticija, muškost i alkohol.

Novoformirani subkulturni akteri, mladi navijači, su simboličkim i stvarnim nasiljem provocirali dominantnu kulturu, a nacionalnim temama službenu kulturu. Nisu više bili dvanaesti igrač nego prvi, dobivali su prve a ne zadnje minute u medijima, te naslovnice a ne sportske stranice u novinama. Ponašanje navijača se udaljavalo od igre na terenu, nekad su utjecali na samu igru jer su znali "*potpuno poluditi*" i onda urnebesno navijati, paliti bengalke i skakati dok je utakmica bila dosadna i odvijala se na sredini terena. (Perasović, 2001, 288)

Lalić je u svojoj studiji o Torcidi pronašao četiri tipa navijača; navijač-navijač, navijač iz trenda, navijač nasilnik i navijač politički aktivist. Navijači predstavljaju poseban subkulturni stil na društvenoj sceni. Da je navijanje smatrano trendom nisu pridonosili samo "*navijač-nasilnik*" i "*navijač-politički aktivist*" nego upravo ti akteri koji smatraju, odnosno doživljavaju navijački "đir" kao uživanje i neprocjenjiv provod. Jedna od urbanih navijačkih grupa, dobrim dijelom nesvjesno svojim djelovanjem devedesetih godina nagovještava moguću ali nerealnu još tada smjer, da od navijača političkog aktivista, i navijača nasilnika, preko primatelja stvaranja navijača trenda, dolaze do navijača-navijača koji u cijeloj priči ima od početka najmanje destruktivni element a to je - ljubav. (Perasović, 2001, 291-292)

Sukobi navijačkih skupina su jedna od omiljenih tema novinskih listova i portala. Ljude fascinira ta opasnost direktnog nasilja te pozadina koja stoji iza svega toga. Navijači na različite načine odgovaraju na moralnu paniku i represiju. Bez obzira što navijači krše norme i pravila koje je nametnulo društvo, oni imaju vlastite norme koje se tiču navijačkog kodeksa ponašanja.

„Odmak od „prihvatljivog ponašanja“ neke navijačke skupine događa se tada kada se ugroze njihove „navijačke svetinje“ pa se navijači osjećaju ugroženi bilo „iznutra“ (Slučaj odnosa Mamić - BBB) bilo „izvana“ (Odnos Torcida - HNS), bilo da ih se „gura“ jedne na druge iz sasvim njima, i ne samo njima, netransparentnih razloga „zamotanih“ u tzv. regionalizam, odnos provincije i metropole, odnos „pravednih i lopova“ itd. itd.“ (Turković, 2016.)

Kroz razne novinske naslove iskrivljene slike o navijačima društvo same navijače etiketira kao huligane i devijantne osobe.

U istraživanju o BBB provedenom 1991. formirana je varijabla s četiri modaliteta a to su „nenavijači“, „mirni navijači“, „blaži ili neagresivni“ BBB i „žestoki“ (ili agresivni) BBB. Osim tih varijabli bili su ponuđeni i odgovori da se pronadu u određenom tipu navijača:

1. nisam navijač;
2. smatram se mirnim navijačem;
3. žestoki sam navijač, ali ne volim nasilje;
4. žestoki sam navijač i ako treba spreman sam na upotrebu nasilja.

5 POVIJEST NAVIJAČKIH SKUPINA

5.1 *Bad Blue Boys (BBB)*

„Klub navijača Dinama Bad Blue Boys je udruga koja ovisi isključivo o donacijama svojih članova. Neovisnost i oslanjanje na vlastite snage najveća su snaga naše udruge i baš zato odgovornost svakog pripadnika naše grupe je da se učlani i time podrži rad grupe i doprinese njezinom rastu i napretku. Godišnja članarina za 2019. godinu iznosi 80kn, a uz člansku iskaznicu kao poklon dobije se prigodnu majicu.“ (URL: <https://www.badblueboys.hr/>, 19.08.2020.)

Bad Blue Boys (hrvatski: Zločesti plavi dečki) je naziv navijačke grupe zagrebačkog Dinama. Osnovani su 17. ožujka 1986. godine. Za maskotu ističu buldoga, a za himnu su prihvatili pjesmu Dinamo ja volim grupe Pips, Chips & Videoclips. Bad Blue Boysi su poznati po svojoj fanatičnoj podršci klubu, glasnom navijanju i navijačkim izgredima. Najvatreniji Boysi Dinamo bodre s maksimirskog Sjevera, dok se stariji Boysi okupljaju na Istoku. BBB-i gaje britanski stil navijanja koji obilježava glasno navijanje tkz. grlo, ruke, dlan te navijački sukobi. Sami sebe, a i druge navijačke grupe ih nazivaju purgeri. (URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Bad_Blue_Boys, 19.08.2020.)

Od osnivanja grupe djeluju kao glasni protivnici tadašnjeg režima te su optuživani za hrvatski nacionalizam. Međunacionalne tenzije u tadašnjoj SFRJ na stadionima su doživjele svoj vrhunac na neodigranoj utakmici između Dinama i Crvene zvezde 13. svibnja 1990. koji je obilježio sukob BBB sa navijačima Crvene zvezde i tadašnjom milicijom kao simbol pobune Hrvata protiv jugoslavenskog prosrpskog režima. Na utakmici su bili prisutni i pripadnici drugih hrvatskih navijačkih grupa poput Torcide i Armade. Mnogi navijači Dinama smatraju da je Domovinski rat počeo tog dana na Maksimiru. Izbijanjem rata mnogi Boysi se pridružuju obrani Hrvatske kao pripadnici Hrvatske vojske.

Od osnivanja Hrvatske masovno prate Hrvatsku nogometnu reprezentaciju. Zadnjih godina grupa Bad Blue Boysa iz Zaprešića, Zaprešić Boys je napravila niz navijačkih pjesama za Hrvatsku nogometnu reprezentaciju koje su među najpopularnijim pjesmama među hrvatskim navijačima poput: Srce vatreno, Samo je jedno, Neopisivo, Igraj moja Hrvatska. (URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Bad_Blue_Boys, 19.08.2020.)

5.2 *Torcida*

Dana „13. veljače 1911. godine službeno osnovan klub odobrenjem Carskog namjesništva u Zadru, a na inicijativu četvorice Splitsana, praških studenata, Fabijana Kaliterne, Vjekoslava Ivaniševića, Lucijana Stelle i Ivana Šakića uz pomoć Vladimira Šore i profesora Josipa Barača koji je klubu nadjenao ime Hajduk, ime koje do dan danas ponosno nosi.“ (URL: <https://hajduk.hr/povijest>, 19.08.2020.) Osnivanje Hajduka predstavlja ključni uvjet za ono što nastaje kasnije, a to su različiti oblici povezivanja i organiziranog navijanja onih koji taj nogometni klub vole i bodre.

Prvi organizirani odlazak navijača na domaće gostovanje zabilježeno je 1927. protiv HAŠK-a u Zagrebu, a na inozemno gostovanje 05.09.1937. protiv Rome u Rimu. Torcida je osnovana 1950., uoči nogometne utakmice s Crvenom Zvezdom koju su pokrenuli dalmatinski studenti u Zagrebu Vjenceslav Žuvela, Ante Ivanišević, Ante Dorić i još neki, a prema riječima Ante Dorića glavni podstrek dao im je Bajdo Vukas koji je oduševljeno pričao o atmosferi na brazilskim stadionima. Splitski studenti koji su studirali u Zagrebu željeli su napraviti dotada neviđen spektakl kako bi pomogli igračima Hajduka u čemu su i uspjeli. Po uzoru na brazilске navijačke skupine koje su u to vrijeme postale poznate (te godine se u igralo obnovljeno Svjetsko nogometno prvenstvo u Rio de Janeiru), Hajduk je 29. listopada pobijedio Zvezdu rezultatom 2:1, pobjedonosnim zgoditkom koji je postigao legendarni igrač Hajduka Božo Broketa u 86. minuti. Te sezone momčad Hajduka osvojila je prvenstvo bivše države bez ijednog poraza. (URL: <http://www.torcida.hr/povijest-torcide/>, 19.08.2020.)

Navijačka skupina Torcida, baš kao i BBB, više puta je nastupila i kao izrazito domoljubno orijentirani društveni akter, primjerice prekidom utakmice u Splitu protiv Partizana, paljenjem jugoslavenske zastave, gromoglasnim uzvikivanjem hrvatskog imena, zazivanjem skore hrvatske neovisnosti i pjevanjem hrvatskih pjesama.

Torcida je pokrenula procese koji sežu bitno dalje od uobičajene navijačke aktivnosti, na primjer članovi Torcide su osnovali udrugu Naš Hajduk koja je danas vlasnik 25% dionica Hajduka i ona organizira i provodi izbore za Nadzorni odbor HNK Hajduk, dakle izravno utječe na način upravljanja klubom.

5.3 Sociološka istraživanja o nogometnim navijačima

Torcida: Pogled iznutra (Dražen Lalić)

- navijački ritual

Prema Laliću ritualno ponašanje pripadnika Torcide i drugih navijačkih skupina u bivšoj Jugoslaviji možemo analizirati na 3 razine ekspresivnog provođenja navijačkih rituala:

1. na razini vizualne ekspresije
2. na razini verbalne ekspresije te
3. na razini ekspresije tjelesnog nasilja kao vrhunca tog rituala.

Kroz dio o ikonografiji odnosno vizualnoj ekspresiji govori o tome kako pripadnici navijačkih grupa pridaju veliko značenje kreiranju vizualnih poruka, gdje se kolektivno identificiraju sa simboličkim značenjem te na taj način proizvode specifičnu vizualnu ekspresiju. Navodi kako se kroz cjelinu oblika i sadržaja tih poruka može odrediti navijačka ikonografija koju čine sveukupnosti simbola, odjevnih predmeta, rekvizita, znakova i svega ostalog čemu navijači pridaju simboličko značenje, i ono što čini vizualni identitet kao dio navijačkog rituala. Navijačkoj ikonografiji pripadaju tipični rekviziti za navijanje kao što su transparenti, zastave, šalovi, kape i drugo. Oni su obilježeni simbolima, bojama i znakovima koji su karakteristični za određeni klub kao i određenu navijačku skupinu.

- navijački transparenti

Riječ transparent dolazi iz latinskog jezika od riječi *transparere* što znači prikazati ili pokazati. U navijačkom svijetu transparenti obilježavaju dijelove tribina na kojima se nalaze njihove skupine. Procesom formiranja navijačkih grupa tijekom prošlog desetljeća transparenti postaju jedan od glavnih modusa isticanja nove kolektivne pripadnosti navodi Lalić. Imena navijačkih skupina se ispisuju na platna kao i znak kluba te se na taj način potiče amalgamiranje grupnog i klupskog identiteta.

Tijekom 1989., 1990., 1991. registrirano je 168 različitih transparentata koje su istaknuli pripadnici Torcide na 57 utakmica u Splitu i drugim gradovima. Kroz natpise,

simbole i znakove ispisane na tim transparentima moglo se vidjeti kako je moguće razlikovati šest tipova poruka i to one koje se:

1. isključivo odnose na Torcidu,
2. isključivo odnose na Hajduk,
3. tiču kombinacije poruka vezanih uz Torcidu i Hajduk,
4. odnose na kombinaciju poruka vezanih uz Torcidu i neke političke teme,
5. isključivo odnose na političke teme,
6. tiču kombinacije poruka vezanih uz Hajduk i neke političke teme.

Transparenti s političkim sadržajem počeli su se pojavljivati u proljeće 1990. prije održavanja prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj. Krajem 80-ih godina prošlog stoljeća Torcida je imala dogovor da se transparenti pišu isključivo na hrvatskom jeziku.

„Zašto pisati transparente na engleskom jeziku i time priznavati Englezima primat, kada svi znaju da je Torcida najbolja navijačka grupa u Europi. Nek Englezi pišu transparente na hrvatskom jeziku.“ (Lalić, 1993, 141)

Lalić navodi kako su pripadnicima Torcide i drugim simpatizerima splitskog tima koji pišu transparente više značilo isticanje kolektivne pripadnosti navijačkom „*plemenu*“ negoli sama privrženost Hajduku.

- navijačke zastave

Tradicionalno najpopularniji navijački rekvizit kod nas je zastava, te se krajem šezdesetih godina broj zastava na tribinama bitno povećava, navodi Lalić. U istraživanju koje su provedeno 90-ih godina ok ukupnog broja zastava najviše je bilo klupskih, tj. NK Hajduk (67,9%), te zastava Republike Hrvatske, odnosno u prve dvije faze promatranja Socijalističke Republike Hrvatske (28,1%).

Lalić govori kako je teško dati cjelovita objašnjenja o motivima zbog kojih pripadnici Torcida donose zastave na utakmice, ali daje pretpostavku da zastava američkog Juga korespondira s konfederalističkim i konzervativnim političkim stajalištima torcidaša, da zastava SAD-a odgovara stanovitom amerikanizmu i prozapadnjaštvu, zastava Velike Britanije je izraz poštovanja prema vrhunskim navijačkim uzorima, odnosno engleskim i otočkim huliganima. Smatra da uporaba rastafarijanskog obilježja istodobno znači sklonost prema *reggae* - glazbi i prema konzumaciji marihuane pa i *rasta* (rastafari) subkulturnog stila koji je ovdje u manjoj mjeri prisutan. Danas je ovaj pristup zastario i neupotrebljiv iz više razloga a prvenstveno zato što su sami navijači odustali od donošenja drugih zastava na stadion, osim klupskih i hrvatskih. Upravo zbog različitih interpretacija (često pogrešnih) i mogućih međusobnih sukoba oko interpretacija značenja zastava drugih klubova ili zemalja, navijači (Torcida eksplicitno) su sami sebi zabranili donošenje drugih zastava na navijačku tribinu.

- Ostali segmenti navijačke ikonografije

Šalovi, rupci, kape te drugi rekviziti spadaju u ostale segmente navijačke ikonografije. U prvoj polovici 80-ih godina šalovi su se na stadionima bivše Jugoslavije koristili kao najpraktičnije navijačko pomagalo. Do povećanja popularnosti šalova došlo je zbog širenja sjevernjačkog načina navijanja. Način navijanja karakterističan za engleske i druge navijače sa sjevera je da koriste klupske šalove s kojima mašu i skandiraju ili ih ističu objema rukama i pjevaju. U to vrijeme navijači su se najviše koristili šalovima stranih klubova, ali i onim šalovima iz kućne radinosti. Uz šalove i kape važan vizualni dojam imala je izokrenuta *spitfire* jakna. Uz *spitfire* jakne i neke druge elemente, Torcida je imala pionirsku ulogu uvođenjem paljenja većeg broja pirotehničkih sredstava. Pirotehnička sredstva su uskoro prihvaćena od ostalih grupa te na taj način predstavljaju segment navijačke ikonografije. Uporaba pirotehničkih sredstava uvelike mijenja vizualnu kulisu navijanja te ima snažno simboličko značenje.

Istraživanja nogometnih navijača u Hrvatskoj

Navijačka scena u Europi postala je predmetom socioloških istraživanja tek oko 1960-ih godina, dok je istraživanje nogometnih pristaša u Hrvatskoj započelo u drugoj

polovici 1980. Iako su sociološka istraživanja nogometnih navijača u Hrvatskoj započela u drugoj polovici 1980-ih godina, također su obilježila i razdoblje razvoja domaće sociologije sporta te naznačila neke smjerove u istraživanjima subkulture mladih. (Perasović - Subkultura, pokret ili neopleme). Nakon objavljivanja nekih radova i knjiga o tome, postaje jasno da je to nadahnjujuće vrijeme za hrvatsku sociologiju. Tijekom 1990-ih u Hrvatskoj su se počele događati značajne društvene promjene, uključujući i rat, pa su istraživanja gotovo potpuno prestala.

Od 1990-ih do danas u Hrvatskoj nisu provedena etnografska istraživanja supkulture nogometa. (Perasović, Mustapić, 2013). Perasović i Mustapić su u ovome radu analizirali što su koncepti karnevala, huligana i što oni znače za sudionike etnografskih istraživanja koja su provedena na Ultras grupi Torcida (Hrvatska). Ovo je ujedno bilo i prvo empirijsko istraživanje o ulozi hrvatske navijačke subkulture u pokretu AMF - against modern football što bi značilo protiv modernog nogometa. Kroz prvu godinu socioloških istraživanja htjeli su opisati relevantne aspekte, kao što su jezgra grupe i njezino širenje, društvena klasa, dob i obrazovanje, identitet, spol i organizacija. Također su htjeli objasniti ulogu transparentata, gostujućih utakmica, pjevanja, koreografije, pirotehničkih sredstava, organiziranih društvenih događanja i borbe protiv neprijatelja.

Neprijatelji su pored suparničkih navijača, i policija i HNS. Nakon što su proveli trogodišnje etnografsko istraživanje opisali su povijest istraživanja fenomena nogometnog huliganstva ali i analizirali pojmove koje su smatrali ključnima za razumijevanje suvremenog nogometnog huliganizma i pokreta Ultrasa u Hrvatskoj. Uloga i značaj nasilja u odnosima unutar same navijačke skupine u odnosu s drugim navijačkim skupinama i aktivnostima vezanima uz pokret AMF su od ključne važnosti. Godine rasprava o nogometnom huliganstvu obilježeno je analizom nasilja i obrazaca ponašanja koji su povezani s nasiljem.

Perasović i Mustapić svoju analizu usredotočuju na termin „*carnival*“ za razliku od izraza „*huligan*“ da bi mogli opisati svijest o sličnostima i razlikama tih dvaju termina koje su dobili kroz istraživanje. Navode kako je danas osjećaj pripadnosti društvenom pokretu koji se protivi komodifikaciji nogometne i policijske represije-korupcije postaje mnogo jasniji i artikuliraniji. Kroz dio „*Supkultura Ultrasa*“ koncept „*Ultras*“ opisuju kao fanatičnu podršku koju navijači pružaju svome klubu bez obzira na rezultate kluba, vremenske prilike ili kvalitetu igre.

Koncept se veže uz Italiju gdje se tijekom 1950-ih počinju formirati brojne ultras grupe (poput Fedelissimija Granata u Torinu 1951.) čija je podrška pridonosila atmosferi fanatične podrške (tradicionalno pjevanje, nasilni sukobi sa suparničkim pristalicama, upotreba pirotehnike, transparenta). (Perasović, Mustapić) „Ultras nema ime, samo dobri prijatelji ga poznaju. Ultras nema lice, mnogo puta mu kapuljača pokriva glavu, šal usta. Ultras se ne oblači poput ostalih, ne prati modu, ne voli novitete. Kad šeta ulicom, iako nema obilježja svoje ekipe, on je prepoznatljiv. Ultras napada ako je napadnut, pomaže kad je to potrebno, ne prestaje biti ultras čim skine šal i vrati se kući, već se bori 7 dana tjedno.“ (URL: <http://balkanskinavijaci.com/ko-je-ultras/>, 10.5.2020.)

Kroz tekst „Ko je ultras“ opisan je odnos iskusnijih ultrasa prema mlađima, dok mlađi imaju respekt prema starijima. Mladi ultras ponosno stoji pored iskusnijeg i uči iz kritika. Dok obični ljudi gledaju ultrasa, ne razumiju ga, a on sam ne želi biti razumljiv niti želi objašnjavati svoje ideale. Postoje različiti ultrasi, oni koji nose obilježja grupe ili kluba i ono koji nikad nisu imali tako nešto. Također postoje oni koji se kreću samo sa svojom grupom ili oni koji čine sami svoju grupu.

„Ultrasi su različiti, ali ih spaja ljubav prema svom klubu, upornost u ostajanju 90 min na nogama po kiši ili na hladnoći, spaja ih toplina koja ih grije dok pjevaju iz sveg glasa, dok spavaju u polu-pijanom stanju u vlaku koji ih vodi sa gostovanja, spaja ih korteo kroz centar gostujućeg grada, spaja ih jedan sendvič koji će podijeliti njih četvero poslije mnogo sati gladi, spaja ih jedna podijeljena cigareta, spaja ih ona svađa oko rezervnog napadača koja je promašio odlučujući penal, spaja ih jedan pogled, jedan ideal, jedan jedini mentalitet.“ (URL: <http://balkanskinavijaci.com/ko-je-ultras/>, 11.05.2020.)

Autor navodi da: *„biti ultras je sve ovo i mnogo više, emocije i strast koje se ne mogu objasniti riječima ljudima koji to ne žele shvatiti, i koji bi svakako rađe jednostavno okrenuli glavu i nastavili živjeti iza jednog stakla, ljudi koji ne bi nikad imali muda razbiti isto staklo i ući u naš“.*

Navijači koji sebe smatraju ultrasima smatraju svoj klub važnom životnom orijentacijom, te će ga podržavati i slijediti bez obzira na to kada i gdje su njihove utakmice su zadržani. Ovaj se stil podrške proširio po ostatku Europe u 1970-ima, a posebno u 1980-ima. Izraz "subkultura" definiran je kao društveni akter i simbolička struktura čije se vrijednosti i norme dijelom podudaraju s vrijednostima šireg društvenog okruženja. Koncept društvene klase kao svijet socijalizacije, naslijeđen od američkih

funkcionalista 1950-ih i britanskih marksista 1970-ih, bio je presudan tijekom jednog razdoblja subkulture teorije, ali to nije nešto na čemu inzistiramo. Drugim riječima, termin subkultura nije strogo povezan s društvenom klasom, niti se društvena klasa smatra glavnim izvorom subkulturnog stila. Socijalna klasa može igrati značajnu ulogu u procesu subkulturalizacije određenog aktera, ali nastojimo izbjeći klasni determinizam koji je karakterizirao sociologiju subkultura mladih u 1970-ima. U ovom slučaju, kako objašnjava Perasović (2014) „subkultura Ultrasa“ odnosi se na aktere koji svoj životni stil i identitet temelje na specifičnim obrascima ponašanja pod utjecajem neprekidnog praćenja odabranog nogometnog kluba.

Nogometna podrška je neizmjenjivo bitan aspekt u socijalnom okruženju nogometa iz nekoliko razloga. Hrvatski nogomet je snažno pod utjecajem neriješenih kontradiktornosti u kontekstu legalnog statusa pojedinih klubova, što se vidi iz činjenice da je Dinamo „Građanski nogometni klub“ dok je Hajduk privatizirani hibrid dioničkog društva pri čemu je Grad Split najveći pojedinačni dioničar. Ne transparentnost rada i problematični odnosi unutar klubova, često su predmet organiziranog kriminala. U tim slučajevima navijači predstavljaju jedinu socijalnu oponentu odnosno jedine istinske nogometne strasti i tvrdoglavu silu protiv kriminalnih aktivnosti u nogometnim savezima. Najveće skupine navijača (Torcida i BBB) imaju 300-500 aktivnih članova, s mogućnošću mobilizacije tisuća navijača, što se pokazalo u nekoliko situacija.

Radikalni nogometni navijači također imaju značajnu ulogu, prvenstveno na mladu sub-kulturu, koja svojim metodama bliskim mladoj populaciji, stvaraju određeni bunt naspram uvrijeđenih pravila ponašanja. Nogometni navijači aktivno sudjeluju u stvaranju raznih sjećanja, posebno na Domovinski rat (1991-1995).

U narednom poglavlju obrađivat će se tema promjene u hrvatskom društvu kroz promjene u modernom nogometu te trenutno stanje na travnjaku i tribinama.

Moderni nogomet

U današnjici, profesionalni nogometni igrači su zvijezde, s milijunskim ugovorima i još većim sponzorskim ugovorima. S druge strane, navijači su također prošli kroz određenu preobrazbu te se može identificirati četiri glavna tipa nogometnih navijača. Prvi se odnosi na tradicionalnog navijača koji je u suštini sljedbenik, drugi se odnosi na žestokog navijača, treći je fan, a četvrti predstavlja relaksiranog povremenog navijača. Posebnu sub-

grupu predstavljaju huligani, koji nerijetko posežu za nasiljem i pokazuju svoje osobne nezadovoljstvo vođenjem kluba, raznim sociološko-ekonomskim stanjem u državi, pa i nepravdi koju je pojedinac iskusio kao navijač. Često huligani predstavljaju i najistaknutije članove navijača, koji svojim djelovanjem dobivaju veći medijski prostor od samih nogometnih postignuća te su klubovi i nacionalni savezi primorani donositi stroge mjere u zaustavljanje navedene grupe navijača.

Primjer strukture navijača Hajduka

Istraživanje provedeno 2011. godine na primjeru Hajduka (Perasović, Mustapić 2013) donijelo je sljedeće rezultate. Većinu Torcida čine mlade osobe između 16 i 30 godina, ali i dosta navijača preko 40 godina. Dolaze iz različitih socijalnih klasa, ali ipak najviše iz radničke klase i bivše srednje, pri čemu studenti, nezaposleni i sezonski zaposleni građani prednjače. No, važno je istaknuti, da postoje i visokoobrazovani navijači (nekoliko ih ima i doktorat) koji nisu usmjereni isključivo na nogomet. Za većinu navedenih, navijanje predstavlja nastavak kulture koju su njegovali njihovi roditelji- težak rad, napor, muževnost i prije svega prijateljstvo, lojalnost i grupnu solidarnost. Iako se uglavnom misli da se navijači spontano okupljaju, Torcida u stvarnosti predstavlja dobro organiziranu strukturu s nekoliko grana diljem dalmatinske obale sa značajnom ulogom podružnica iz kontinentalnog dijela Hrvatske (Zagreb, Đakovo, Slavonski Brod, Županja...)

U isto vrijeme, Torcida je i sub-kulturalni društveni akter, jer obuhvaća zajedničko okupljanje članova, podupiranje kluba i igrača (kao i ne podupiranje) te prisvajanje zajedničkog identiteta. Navijači su obično obučeni u bijelu majicu s logom Hajduka, pri čemu imaju i web-shop u kojem se mogu nabaviti razni navijački rekviziti, ali Torcida ima vlastite odjevne predmete i često će pripadnici jezgra izbjegavati tradicionalno oblačenje u dresove i puno češće će birati obilježja iz vlastite proizvodnje. Također, Torcida je postala poznata i po svojim pirotehničkim umijećima, korištenjem baklji, unatoč strogom kontrolom i osiguranju. S druge strane, postali su poznati i po svojim javnim pismima UEFA-i zbog zabrane white boys transparenta sa južnjačkom zastavom, zbog angažmana protiv korupcije u hrvatskom nogometu, zbog niza zajedničkih akcija protiv HNS establishmenta, gdje su u jednom razdoblju čak navijači proglasili primirje među sobom da bi se borili protiv tada nametnutih 'vaučera' za gostujuće navijače koje je bio uveo HNS pa

poslije zbog snažnog otpora odustao. Većinu pripadnika Torcide čine muškarci, dok je u novije vrijeme na navijačkoj tribini (ne u samom jezgru) prisutan i veći broj žena.

Većina članova iskazalo je interes za Torcidom, jer predstavlja snažnu atmosferu i zajedništvo na utakmicama te jaku mediteransku kulturu i strast. Sve u svemu, navijači predstavljaju snažnu ulogu u društvu, imaju veliki mobilizacijski potencijal, što se posebno pokazalo kada je Torcida pozvala na prosvjed protiv HNS u Splitu i kada se (29.11.2014.) na rivi okupilo oko 30 tisuća ljudi.

Subkultura je godinama bila predmet istraživanja sociologa, još od 50-tih godina 20. stoljeća te je prolazila razne faze; od determinističkog pristupa (klasnog) do negiranja postojanja subkulture. Međutim, u novije, (post)moderno doba, subkultura ponovno pronalazi svoje mjesto u sociološkim krugovima.

Prema shvaćanjima u recentnom razdoblju istraživanja, subkultura u navijačkom kontekstu se definira kao oblik povezivanja ljudi koji stvaraju svoj stil i identitet, lojalnost i vlastite kodekse, ali pri tome djelomično odstupaju od normi uže i šire roditeljske kulture. U tom pogledu, Torcida se može smatrati subkulturom. Hrvatski autori se ne osvrću toliko na ekonomsku bazu društva kao uzročnika nastanka subkulture, što je bio čest slučaj u Britaniji, već ukazuju na oblike interakcije, značenja, istražuju navijače u njihovoj sredini.

Neo Plemena, iz jedne od značajnih perspektiva suvremene sociologije, predstavljaju subkulture koje su neobavezne, fluidne, pri čemu akteri jedan dan mogu sudjelovati, a već sljedeći se ne pojaviti više. Mogu sudjelovati u svim događanjima i navijanjima kao i članovi Torcide, od paljenja baklji, žestokog navijanja, do oglašavanja raznoraznih natpisa, bojkotiranje i negodovanje oko ekonomsko-socijalnih zbivanja u Hrvatskoj (poput pojave ćirilice u Vukovaru ili korupcije u državnim firmama), ali s druge strane ne moraju uspostaviti trajne veze s ostalim sudionicima. Drugim riječima, nema čvrstog stvaranja zajedništva, nema tradicionalne subkulture, ljudi se ne moraju poznavati međusobno, ali svejedno ostvaruju privid zajedništva u cilju, namjeri i emocijama, dok u drugim aspektima života nemaju ništa zajedničko. Iako je evidentan povećan broj žena među navijačima, i dalje muški spol natpolovično nadjačava spolnu strukturu. Prema trenutnom stanju Torcide i obilježja, moglo bi se reći da predstavlja mix tradicionalne subkulture i neo-plemena, jer dok netko doista može kao novi i nepoznat doći na stadion i sudjelovati u ritualu, to nije moguće kad je riječ o navijačkim grupama i jezgrima koje donose odluke, gdje postoji čvrsta i dugogodišnja struktura veze i međusobnog povjerenja.

Mnoge subkulture/neo-plemena uspjela su biti društvenim pokretačem. U primjeru Torcide, vidjelo se u nekoliko navrata da emocionalno zajedništvo može dovesti do društvenog pokreta s rezultatima. Jedan od primjera društvenog pokreta odnosi se na već spomenuto razdoblje kada je HNS nametnuo vaučere što je rezultiralo okupljanjem nekoliko neprijateljskih navijačkih skupina, koje su zajedno organizirali prosvjede, što je rezultiralo odustajanjem HNS-a od vaučera. Mobilizacijski potencijal ogleda se u činjenici okupljanja velikog broja ljudi gdje ultras supkultura predstavlja osnovicu ali prelazi u okupljanje jako širokog kruga nezadovoljnih građana.

ULTRA SUBKULTURA

Navedeni koncept predstavlja fanatičnu podršku navijača prema klubu, neovisno o rezultatima, kvaliteti igre ili igračima. Torcida također spada u Ultra subkulturu (Ultra navijače) jer uspijeva za zajednički cilj okupiti veliki broj navijača i desetljećima predstavlja rasadnik stila života i subkulturnog identiteta.. Tako se sastav od 500 ljudi naglo može povećati na 4000 pojedinaca, pogotovo kada su velike utakmice. Ultra supkultura bazično predstavlja ljude čiji život je bitno određen navijačkim identitetom i stilom.

HULIGANI I KARNEVALSKI NAVIJAČI

Ovaj naslov bazira se na nasilju kao temeljnom poveznicom između pojmova „tkz. karneval“ i „huligan“. U primjeru Torcide, u tkz karnevalske navijače spada uglavnom dio navijača s ulice, kojima odlazak na utakmice, osim navijanja, predstavlja i zabavu, uz pjesmu, smijeh i alkohol. U slobodnom prijevodu, moglo bi se reći da na utakmicama projiciraju svojevrsne kućne zabave s prijateljima, te nisu prisutni na svakoj utakmici, već povremeno, kada su veće utakmice.

Huligani, s druge strane, nasilje doživljavaju kao dio navijanja, iako s postavljenim granicama. Pri tome se misli da je dozvoljeno nasilje rukama i nogama, ali bez upotrebe oružja; neka vrsta „fair play“ u tuči. Međutim, stvarnost je često drukčija. Iako rijetko, u navali adrenalina, dogodi se da pojedini huligani pribjegu upotrebi bilo kojeg predmeta koji im se nađe pod rukama; poput baklji ili flaša, pepeljara, palica i bilo čega što je pri ruci. Dok je jedan dio sociologije sporta smatrao ova dva pojma ideal-tipskom razlikom, gdje je karnevalski navijač onaj koji ne sudjeluje u nasilju, Perasović i Mustapić (2017) su pokazali kako ta podjela u njihovom istraživanju nije izdržala test stvarnosti jer domaći

ultrasi zapravo predstavljaju spoj karnevalskog i huliganski orijentiranog navijača. Drugim riječima, nasilje je dio karnevala.

POKRET PROTIV MODERNOG NOGOMETA

Pokret iz naslova široko je rasprostranjen širom svijeta te se većina Ultra grupa može poistovjetiti s navedenim, barem simbolično. Postoje dvije glavne dimenzije aktivizma. Prva se odnosi na simbolične akcije s univerzalnim simbolima (poput AMF – Against Modern Football) kojima se izražava zajednički stav. Druga dimenzija odnosi se na različite akcije protiv komercijalizacije nogometa i protiv nadzora i represije koja se često neselektivno sruči na leđa svim organiziranim navijačima. Ono što je posebno značajno jest utjecaj kojeg navijači imaju u upravljanju klubom jer članovi sami biraju nadzorni odbor kluba. Moderni nogomet karakterizira gubitak starih identiteta i gubitak veze između kluba i lokalne zajednice, postoji niz primjera u kojima navijači protestiraju zbog oduzimanja simbola ili boja kluba. Jedan od složenijih oblika borbe protiv modernog nogometa jest osnivanje klubova od strane navijača, primjerice u slučaju osnivanja FCUM (Football Club United of Manchester) kluba kojeg su osnovali navijači Manchester Uniteda nezadovoljni komercijalizacijom i pretvaranjem kluba u korporaciju zainteresiranu prvenstveno za stvaranje profita, ili recimo osnivanje kluba Austria Salzburg koji je pod tim imenom postojao dok ga nije kupila velika kompanija Red Bull. Nakon što je Red Bull promijenio ime, grb i boje kluba navijači su negodovali i započeli niz prosvjednih akcija, korporacija nije uvažila njihove zahtjeve i oni su onda ponovo osnovali klub Austria Salzburg. Sličan primjer se dogodio i kod nas kada su navijači Varteksa, nezadovoljni promjenom imena u Varaždin i svojevrsnim bankrotom kluba, osnovali ponovo NK Varteks i krenuli od najniže lige da bi danas igrali u trećoj HNL.

Zbog raznoraznih kriminalnih aktivnosti u hrvatskom nogometu, u Zagrebu je najistaknutiji rat između menadžmenta kluba i navijača. Stoga su BBB (navijači GNK Dinamo) i White Angels (navijači NK Zagreb) osnovali dva odvojena nova kluba, s namjerom da se vrate navijačima. Ta dva kluba se zovu NK Zagreb 041 i Futsal Dinamo. U nastavku će se obrazložiti поближе obje organizacije.

NK ZAGREB 041

Klub je 2004. godine preuzeo Dražen Medić, promijenio boje te uspostavio anarhiju u kojoj je njegov sin imao privilegiranu poziciju. Kad su se navijači pobunili, nekolicina je bila pretučena. Stoga je 2015. osnovan novi klub pod imenom NK Zagreb 041. Osnovan je od nekolicine pripadnika White Angelsa, lijevo orijentirane grupe ljudi, koji su podršku dobili od ne-navijačkih individualnih skupina. Kontrolu o klubu su preuzeli navijači, svojom članarinom. Klub je organiziran kao volonterski, pri čemu su zadaće podijeljene u šest radnih grupa, u kojima sudjeluju i sami igrači. Cilj je više u zabavi, dijeljenju zajedničkih vrijednosti nego u stjecanju rezultata. (Vukušić i Miošić, 2017)

Futsal Dinamo

Futsal Dinamo je rezultat dugogodišnjeg neslaganja BBB i Zdravka Mamića u načinu vođenja kluba te zabrane dolaska pojedinim navijačima na utakmice. BBB je svoje nezadovoljstvo iskazivao na nekoliko načina: nošenjem majica protiv Mamića s raznim usporedbama i uvredama, slikama i naljepnicama, iscertavanjem zidova na svim značajnijim zagrebačkim zidovima, pjesmama te bojkotom svih utakmica.

Stoga su osnovali svoj klub Futsal Dinamo. Svaki član može sudjelovati o odlučivanju, pri čemu su uspjeli organizirati utakmice na nekoliko lokacija u Zagrebu, gdje je došlo do 5000 navijača, koji su pjevali neumorno tokom cijele utakmice. Nije potrebna policija ni zaštita, sve se održava u slogi i miru. Jedini problem pojavljuje se u slaboj medijskoj promociji, koja se pojašnjava interesnim skupinama oko Mamića.

Kroz oba revoltirana pristupa, navijači Zagreba distancirali su se od tradicionalnog poimanja navijačke subkulture i stvorili novu hibridnu subkulturu, s vlastitim identitetom, kojim se stvorena nova snažna baza klupskog nogometa. Oba pristupa pokazuju da hrvatski nogomet poprima forme novih radikalnih praksi. (Vukušić i Miošić 2017.)

5.4 Mediji o navijačima

Zbog vječnih sukoba između dvije navijačke grupe Torcidea i Bad Blue Boysa (BBB) prepuni su natpisi u novinama o navijačkom huliganizmu. Neki od novinskih naslova glase:

1. "BRUTALNI SUKOB BOYSA I TORCIDE: Makljaža na ulicama Slavenskog Broda, ima i ozlijeđenih";
2. „Detalji tučnjave na Trešnjevci: Torcida napala boyse u kafiću?!“;
3. „Vječni derbi Dinama i Hajduka prekinut zbog neprimjerenog navijanja!“ ;
4. "BBB do Splita uz policijsku pratnju, Torcida poručuje: "Neka samo dođu!";
5. „BBB žele pokazati kako se brani Maksimir, Torcida se boji suđenja!“;
6. „Nastavak rata BBB-a i Torcide“.

Iz naslova vidimo kako se može primijeniti pojam koji smo već ranije spomenuli, a to je pojam moralne panike. Kada mediji društvu nameću naslove iz kojih oni iščitavaju kaotične situacije i boje se. Iako je mnogo takvih i natpisa i situacija, nije sve tako crno kako se piše. Obje navijačke skupine se ujedine kada je to potrebno, bilo da su to neke humanitarne akcije, dani sjećanja i sl. Izraz moralna panika kao što smo već spomenuli prvi je upotrijebio sociolog Jock Yung, dok je kasnije taj izraz popularizirao Stanely Cohen.

Nakon silnih etiketa da su navijači huligani i delikventi, navijačke skupine BBB i Torcida su pokazali veliko srce kada je potrebna pomoć. Naime, nakon razornog potresa u Zagrebu, u ožujku ove godine, u pomoć u Petrovu bolnicu su stigli pripadnici navijačke skupine BBB, a zatim i pripadnici Torcide, da pomognu preseliti trudnice i bebe u inkubatorima u KBC Dubrava. Nakon toga su pomagali i svim unesrećenim ljudima, noseći hranu i potrepštine. (URL: <https://www.index.hr/sport/clanak/bbbi-opet-na-prvoj-crti-pomazu-trudnicama-i-rodiljama/2167648.aspx>, 15.4.2020.)

6 ZAKLJUČAK

Etiketiranje je proces u kojem osobe drugim osobama „lijepe etiketu“. U procesu etiketiranja neki ljudi su označeni kao devijantne osobe. Zbog čega? Ljudi iz različitih razloga druge stigmatiziraju, etiketiraju, bilo zbog nečijeg ponašanja, okruženja iz kojeg dolaze ili samoprezentacije tih osoba. Teorija etiketiranja - *labelling theory* u etnometodologiji objašnjava da je ponašanje etiketirano kao devijantno podjednako zbog toga što su pojedinac ili skupina uistinu narušili društvene ili zakonske norme ponašanja kao i zbog toga što drugi ljudi u to vjeruju ili sumnjaju. Kroz razgovore koje sam imala sa kazivačima saznala sam kakvo mišljenje o navijačima imaju njihove obitelji upravo zbog generaliziranja medija i javnosti jer ih se prikazuje kao huligane. Jedan od kazivača je rekao : „ *Obitelj nije baš s tim skroz zadovoljna jer nekad se tu proteže veliki put i zbog generaliziranja javnosti i medija o navijačima uvijek ima neka doza roditeljskog straha za svoje dijete. Naravno da sam bio neshvaćen od društva koje ne razumije taj svijet ili imaju totalno drugu sliku navijača. Jer ljudi misle ako idete navijati da ste automatski i huligan!*“ Iz ovog citata vidimo koliko je važna teorija etiketiranja u istraživanjima o nogometnim navijačima jer nam pomaže razumjeti ne samo zašto društvo i mediji etiketiraju navijače nego i kakve posljedice takva praksa stvara.

Razlikujemo više načina navijanja koje ovisi o bontonu događaja na kojem se navija. To su navijanje pljeskom, dlanovima ili pomagalima da pljesak bude jači; navijanje glasom, odnosno raznim povcima, parolama ili pjesmama koje se posebno osmišljavaju za navijanje; navijanje navijačkim rekvizitima kao što su udaraljke, glazbala, bubnjevi, razni transparenti. Svrhu navijanja potiče sam objekt navijanja svojom izvedbom i ponašanjem pa se tako navija zato što se tako podržava i moralno ojačava sam čin navijanja; zato što se tako izražava naklonost i vjernost navijanju; zato što se tako želi obeshrabriti protivnika i da bi se družili s osobama koje imaju isto uvjerenje kao i mi po navijanju.

Huliganizam se u današnje vrijeme upotrebljava za razne vrste nasilja koje ne čine isključivo navijači. Lalić je u svojoj studiji o Torcidi pronašao četiri tipa navijača; navijač-navijač, navijač iz trenda, navijač nasilnik i navijač politički aktivist. Navijači predstavljaju poseban subkulturni stil na društvenoj sceni. Uzmimo primjer dočeka „Vatrenih“ kada su došli kao Svjetski viceprvaci i kada su neki od igrača zapalili baklju, kao i ostali u okupljenom mnoštvu, to je bio veličanstven prizor, svi su se divili i slavili. Kada navijač na

utakmici zapali baklju, odmah ga se etiketira kao huligana i naravno slijede sankcije. Zbog toga smatramo teoriju etiketiranja inspirativnom za istraživanja nogometnih navijača, ona nam pokazuje kako se pojmom devijantnosti ili u ovom slučaju 'huliganizma' može obilježiti cijela jedna supkultura.

7 POPIS LITERATURE

Knjige i članci:

- BUZOV, Željko, Ivan MAGDALENIĆ, Benjamin PERASOVIĆ i Furio RADIN. 1988. *Navijačko pleme: prvo YU istraživanje*. RZRH SSOH: Zagreb.
- FAUNKO, Nenad, Ivan MAGDALENIĆ i Furio RADIN. 1991. Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu. IDIZ: Zagreb
- KOSSAKOWSKI, Radoslaw. 2017. „*Where are the hooligans? Dimensions of football fandom in Poland*“. *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 52/6:693–711.
- PERASOVIĆ, Benjamin i Marko MUSTAPIĆ. 2013. „*Football supporters in the Context of Croatian Sociology: Research Perspectives 20 Years After*“. *Kinesiology*, vol. 45/2:262-275.
- PERASOVIĆ, Benjamin i Marko MUSTAPIĆ. 2017a. „*Torcida and Bad Blue Boys: From Hatred to Cooperation and Back*“. U *Football Fans, Rivalry and Cooperation*, ur. Brandt, Christian, Fabian Hertel i Sean Huddelston. London: Routledge, 108-124.
- PERASOVIĆ, Benjamin i Marko MUSTAPIĆ. 2017b. „*Carnival supporters, hooligans, and the ‘Against Modern Football’ movement: life within the ultras subculture in the Croatian context*“. *Sport in Society*, vol. 20/7:121-136.
- ŠANTEK, Goran i Dino Vukušić. 2016. „*‘Ovo je Dinamo!’ – Fenomen Futsal Dinama kao alternativnog navijačkog kluba*“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, vol. 64/2:289-302.
- ŠEGO, Ana-Marija. 2018. „*Teorija etiketiranja sudionika igara na sreću u Republici Hrvatskoj*“, završni rad (5,6,7)
- TREGOURES, Loïc i Goran ŠANTEK. 2018. „*A comparison of two fan initiatives in Croatia: Zajedno za Dinamo (Together for Dinamo) and Naš Hajduk (Our Hajduk)*“. *Soccer & Society*, vol. 19/3:453-464.

- TURKOVIĆ, Hrvoje. 2016. „Nogometni navijači i drugi sportovi - noviji primjeri iz suvremenog Hrvatskog društva“ diplomski rad
- VUKUŠIĆ, Dino i Lukas MIOŠIĆ. 2018. „Reinventing and reclaiming football through radical fan practices? NK Zagreb 041 and Futsal Dinamo“. Soccer & Society, vol. 19/3:440-452.
- TYLER, Imogen. 2018. „Resituating Erving Goffman: From stigma power to black power“. The Sociological Review, vol. 66/4:744–765.
- HROMATKO, Ivan i Renato MATIĆ. 2008. „Stigma – teatar kao mjesto prevladavanja Stigmatizacije“. Sociologija i prostor, vol. 46/1:77–100.

Internet izvori:

- Dosje „Navijači“. U: Mediacentar_online. URL: <https://www.media.ba/bs/pravda-i-sigurnost/dosje-navijaci> (24.04.2020.)
- Povijest kluba. U: gnkdinamo.hr URL: <https://gnkdinamo.hr/hr/Klub/Povijest> (24.04.2020.)
- Povijest. U: hajduk.hr. URL: <https://hajduk.hr/povijest> (19.08.2020.)
- Torcida uz Hajduk za sva vremena. U: Torcida.hr. URL: <http://www.torcida.hr/torcida-uz-hajduk-za-sva-vrimena/>, (10.5.2020.)
- Ko je Ultras. U: balkanskinavijaci.com. URL: <http://balkanskinavijaci.com/ko-je-ultras/> (10.5.2020.)
- Moralna panika. U: wikipedia.org. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Moralna_panika (6.5.2020.)
- BBB – i opet na prvoj crti, pomažu trudnicama i roditeljama. U: indeks.hr. URL: <https://www.index.hr/sport/clanak/bbbi-opet-na-prvoj-crti-pomazu-trudnicama-i-rodiljama/2167648.aspx>, (15.4.2020.)
- URL: <https://www.badblueboys.hr/> (18.08.2020.)
- URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Bad_Blue_Boys (18.08.2020.)